

Inspire to Expire

2020 is zonder meer een scharnierjaar. Onlangs hoorde ik iemand zich afvragen of dit het echte begin van de 21ste eeuw betekent, een terechte vraag. We ervaren een diepgaande maatschappelijke transformatie. Dat vraagt om de ontwikkeling van een langetermijnvisie. De crisis snijdt diep en zet fundamentele veranderingen in gang, op bijna alle maatschappelijke domeinen. In het onderwijs heeft zich een ongekende digitale revolutie ingezet, het organisatiemodel van de gezondheid- en ouderlingenzorg wordt uitgedaagd, maar ook handel, horeca, cultuur en transport moeten zichzelf helemaal heruitvinden. Geen enkel maatschappelijk domein ontsnapt aan de impact van de pandemie. Wanneer we deze crisis te boven zullen gekomen zijn, zal het geen *business as usual* zijn.

We bezinnen ons dus best over de waarden die we centraal willen plaatsen in het nieuwe tijdperk waar we met een ongeziene snelheid naartoe evolueren. We kunnen deze gezondheids crisis beschouwen als een kans om op zoek te gaan naar een nieuwe en duurzame manier om op deze planeet te leven. In de media verscheen daarover de voorbije maanden enkele oproepen, waaronder het opiniestuk van Wivina Demeester en Bea Cantillon die pleiten om deze crisis aan te grijpen om gestalte te geven aan een nieuwe vorm van 'ecowelvaart', een stuk waaraan ik zelf ook overtuigd meewerkte (De Morgen, 19 juni 2020).

De toekomst bouwen we echter niet vanuit een vacuüm of een *tabula rasa*. We moeten verder met wat we van de vorige eeuw(en) hebben kregen. Daarvan koesteren we best de goede elementen terwijl we de zaken die fundamenteel problematisch zijn, moeten benoemen en aanpakken. De crisis leert vooral dat we het aan onszelf en aan al wie na ons komt verplicht zijn om het beter te doen.

De ruimtelijke ordening in Vlaanderen is zonder twijfel een maatschappelijk domein waarvan we de fundamentele uitgangspunten kunnen bevragen. Hoe we met het landgebruik en het zeggenschap erover omgaan, raakt aan veel kwalen van deze tijd. Het ruimtebeslag, de oppervlakte die wordt ingenomen door 'nederzettingen', is in Vlaanderen bij de hoogste van Europa. Het groeiende watertekort in de zomer, het aantal overstromingen bij noodweer, maar ook de verkeersellende en afnemende biodiversiteit tonen dat deze manier van omgaan veel nadelen heeft voor de mens en het ecosysteem. De problemen die het met zich brengt zijn geen verre toekomst. De negatieve gevolgen van de ruimtelijke organisatie van onze maatschappij zijn voelbaar in het hier en nu. Een fundamentele ommekeer van het systeem achter de ruimtelijke orde dient zich aan.

Deze vaststelling motiveerde het Team Vlaams Bouwmeester en het Vlaams Architectuurinstituut *in tempore non suspecto* om een onderzoek van de professoren Tom Coppens (UA), Pascal De Decker (KUL), Hans Leinfelder (KUL) en Guy Vloeberghs (UA) over de gewestplannen te ondersteunen. Vorig jaar kreeg het project een BWMSTR-label. Dat betekent dat het Team Vlaams Bouwmeester een budget vrijmaakt voor dit onderzoek. Vervolgens nodigden deSingel en het Vlaams Architectuurinstituut de onderzoekers uit om de resultaten te vertalen naar een publieksproject. Ondertussen zijn de resultaten te zien in de tentoonstelling [Inspire to Expire](#) in de wandelgangen van deSingel. De Vereniging voor Ruimte en Planning gaf ter gelegenheid van het onderzoek en de tentoonstelling een themanummer van het tijdschrift Ruimte uit, integraal gewijd aan het gewestplan.

Zowel het nummer als de tentoonstelling openen laconiek, met een afscheidsrede aan het gewestplan. Met humor en scherpte worden het ontstaan, de evoluties en dus ook door de auteurs gesimuleerde einde van het gewestplan verteld. In 1962 werd de Wet op de stedenbouw gestemd. De planningsinstrumenten waarmee sindsdien wordt gewerkt, zijn allen min of meer schatplichtig aan die wet. Een tiental jaar later kregen de gewestplannen vorm. Voor Vlaanderen werden er 48 dergelijke plannen opgemaakt, waarin de functie van de grond en de mogelijke toekomstige invulling zijn

vastgelegd. Daarmee hebben de gewestplannen ook een grote impact op de financiële waarde van de grond.

De Realpolitik, het pragmatisme, het kortetermijndenken, en de illusie – of noem het overmoed – waarmee men dacht vat te hebben op toekomstige ontwikkelingen, zijn bijna onthutsend. Ze getuigen van een ongenueanceerd vooruitgangsgeloof dat we ons vandaag niet meer kunnen voorstellen. Alsof de grondstoffen en het land eindeloos door mensen kunnen worden geconsumeerd. Ondertussen weten we beter en dringt de nood aan een ander model zich op. Met simulaties laten de onderzoekers zien wat mogelijke toekomstscenario's zijn, en hoe noodzakelijk een fundamentele koerswijziging zal zijn om de inname van open ruimte binnen de perken te houden. Dat vraagt niet alleen een wijziging van de wetgeving, maar een omkering van hoe we naar verworven rechten kijken en hoe we welvaart en welzijn voor iedereen willen realiseren. Enkele aanpassingen aan de wet zullen hiervoor niet volstaan. We hebben nood aan een nieuw en breed gedragen verhaal. Of we dat ecowelvaart noemen, of een gerichtheid op *commons* waarbij niet individueel eigendom centraal staat maar collectief gebruik vooropgesteld wordt, of een maatschappijmodel dat zich richt op circulariteit, is van ondergeschikt belang.

Om die toekomst te verbeelden, lanceerde het VAI samen met de architectuurinstituten van Wallonië en Brussel (respectievelijk het ICA WB en het CIVA) tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020 een oproep: <http://www.desiredspaces.be/>. Uit heel uiteenlopende hoek stroomden meer dan 180 voorstellen binnen. Een rode draad doorheen de inzendingen van filosofen, kunstenaars, architecten en stedenbouwkundigen is dat ze vertrekken van een radicale omkering van het huidig ruimtegebruik. In tegenstelling tot hun modernistische broeders en zusters uit de 20ste eeuw, vertrekken al de voorstellen van een zorgvuldige lezing van wat er al is én van wat er nog niet is. Een leegstaand industrieel pand wordt een plek waar kinderen spelen terwijl ouders op veilige afstand werken, leegstaande kantoorgebouwen door het vele thuiswerk worden overdekte speel- en sportplekken, parkings van supermarkten zijn zo ontworpen dat ze 's avonds buurtplekken worden, de ondergrond wordt deel van het stedelijk ontwerp en moet toelaten om volwaardig groen tot in het stadshart te brengen, beschikbaar voor iedereen en met een eigen dynamiek waarin de natuur aan zet is.

Daarmee wordt de wijze waarop de stad gemaakt wordt fundamenteel omgekeerd benaderd. Lege plekken, groen en onbestemde ruimtes voeren de boventoon. Geen volledig verharde stad waarin het zo efficiënt mogelijk vooraf uitstippelen van de menselijke functies centraal staat en waarin groen en pleinen slechts *embellissement* of verfraaiing zijn, bijkomstigheden. Net als in het onderzoek en de tentoonstelling *Inspire to expire* staat niet de mens centraal maar het ecosysteem dat hem of haar omringt. De Franse filosoof Bruno Latour beargumenteert in 'Waar we kunnen landen' dat de tijd is aangebroken om ecologie als een fundamentele politieke macht te waarderen en het hele maatschappijmodel ernaar te richten. De ruimtelijke drager van dat model is wellicht een van de meest fundamentele domeinen waarop we onze pijlen moeten richten. *Inpire to Expire* biedt zuurstof tot nadenken over die ommekeer.

Sofie De Caigny, directeur Vlaams Architectuurinstituut

Inspire to Expire is te zien in de wandelgang van deSingel. Voor de openingsuren en aanmelding van het bezoek zie: vai.be (Wegens de corona maatregelen is de expo Inspire to Expire tijdelijk gesloten. Blijf up to date via de website.)

Inspire to expire: leven na het gewestplan, *Ruimte. Vakblad van de Vlaams Vereniging voor Ruimte en Planning*, 47(2020).